

jasno je da su željeli područje historiografije obogatiti još jednom kvalitetnom publikacijom koja se bavi onim temama iz osmanske prošlosti, koje su do sada tek sporadično obrađivane. Vremenska i geografska širina od Balkana do Dalekog istoka omogućuje da mnogi stručnjaci iz

polja osmanistike u ovom zborniku pronađu vrijedne i korisne informacije za svoje buduće radove, ali da im pojedini radovi iz ovog zbornika postanu i inspiracija za neki njihov budući rad.

Vedrana Šimić

Bajro Agović, *Turbeta i sahat-kule u Crnoj Gori*. Podgorica: Almanah, 2015, 105.

Višestoljetna osmanska vladavina na prostorima jugoistočne Evrope ostavila je veliki trag u materijalnoj i duhovnoj kulturi. Pored postojećih sakralnih i profanih objekata, Osmanlije su svojom civilizacijom uticale na sve pore života i rada ljudi na ovim prostorima. Rezultat toga je nastanak novih – orijentalnih objekata. Osim džamija, medresa, tekija, mostova, karavan-saraja, zanatskih i trgovačkih radnji, kuća u orijentalnom stilu, u svim mjestima podizana su turbeta, a u većim mjestima i sahat-kule. Tako je bilo i na teritoriji današnje Crne Gore. Dugo vremena se svim navedenim objektima, kao i objektima drugih konfesija, nije poklanjala dovoljna pažnja. Do toga

dolazi tek u drugoj polovini 20. stoljeća. Zahvaljujući tome, mlađe generacije se upoznaju s brojnim podacima vezanim, ne samo za spomenike materijalne kulture nego i historijat njihovih nastanaka te vremenom, uslovima i ličnostima koje su ih podizali. I dok je to interesovanje i pisanje bilo u nekim sredinama veće, dotle je u Crnoj Gori bilo dugo vremena na margini.

Imajući u vidu nedostatak informacija za ostacima brojnih značajnijih kulturno-historijskih objekata, u posljednje vrijeme sve više pojedine institucije i pojedinci poklanjaju tome veću pažnju. Jedan od vrijednih aktivista na tome polju je i Bajro Agić. On je kroz srednjoškolsko i fa-

kultetsko obrazovanje uočio značaj i vrijednost objekata na tlu Crne Gore iz osmanskog perioda. Pored objavljenih članaka i priloga u više publikacija, posebnu pažnju naučne i šire javnosti privukao je knjigama: *Džamije u Crnoj Gori*, Podgorica, 2001. godine, *Islamska zajednica u Crnoj Gori, istorijski razvoj i organizacija*, Podgorica, 2007. godine i *Islamske obrazovne institucije u Crnoj Gori, od mekteba do medrese*, Podgorica, 2012. godine. Nastavljajući rad na upoznavanju prošlosti orijentalne kulture u Crnoj Gori na Međunarodnom naučnom skupu “100 godina od odlaska Osmanlija sa Balkana” u Podgorici 2012. godine podnio je referat pod naslovom *Sahat-kule i turbeta u Crnoj Gori*. Pod tim naslovom rad je objavljen u časopisu *Almanah* knj. II, Podgorica, 2014. godine. U međuvremenu je članak dopunio novim podacima i literaturom. Pod istim naslovom Bajro Agović je objavio knjigu *Turbeta i sahat-kule u Crnoj Gori*, Podgorica, 2015. godine.

Pored *Predgovora* (str. 5-7) i *Uvoda* (str. 9-11) knjiga se sastoji iz dva dijela: *Turbeta* (str. 13-69) i *Sahat-kule* (str. 71-94), te *Zaključka* (95). Pripadnici islama svoje nadgrobne spomenike nazivaju imenom *turbe*.

Napustivši višeboštvo i prihvativši islam, turkmenska plemena, pa time i Turci-Osmanlije preuzimaju između ostalog i ime za nadgrobne spomenike koji su podizani značajnijim i uglednijim ličnostima, vakifima (zadužbinarima), šejhovima, misio-narima i šehidima. To su građevine kvadratnog, heksegonalnog (šest uglova) i oktogonalnog (osam uglova) oblika. U pravilu su podizani i podižu se pored džamija i u značajnijim mezaristanima. Turbeta su pokrivena kupolom koja je u starija vremena bila pokrivena olovom ili četvorostranim krovom otvorenog ili zatvorenog tipa. Otvorena turbeta imaju četiri do šest kamenih stubova koji su spojeni zidanim lukovima koji nose, u pravilu, nizak šestostrani ili osmostrani cilindrični dio. Na njima su prozori koji osvjetljavaju unutrašnjost mezara (grobnice) i postavljaju se između gornje kape, polulopte i donje osnove koja nosi cijelu konstrukciju. Zatvorena turbeta, kako kvadratna, tako šestougaona i osmougaona imaju četiri noseća stuba na kojima je kupola. U pravilu imaju otvore na zidovima.

Ovakvog izgleda u osmanskom periodu na teritoriji današnje Crne Gore, podizana su turbeta otvorenog

i zatvorenog tipa. Autor je u knjizi donio podatke za ukupno 31 turbe koja su do sada sačuvana ili se zna gdje su se nalazila. Tako u Podgorici navodi dva od kojih je jedno hadži Mehmed-paše Osmanagića, jedne od najpoznatijih ličnosti ovog grada; u Žabljaku kod Crnojevića Rijeke jedno, te dva turbeta šejha Muhameda Užičanina – jedno u selu Balotića gdje je pogubljen, a drugo u Rožajima gdje mu je tijelo ukopano. Na njegovom grobu raste ruža unikatnog mirisa koja, kako autor piše, nigdje ne može da daje takav miris kao na šejhovom grobu. U Ulcinju je sačuvano šest turbeta koja se i sada održavaju. O svakom od njih autor daje informacije koje je prikupio, kao i narodna predanja, te izgled i kada su podignuta. Ukopano je 14 šehida, poginulih u borbi protiv Crnogoraca 1873. godine, u turbetu Hanifi koje se nalazi na putu sela Mile – Katerkol. U susjednom Baru, očuvana su četiri turbeta, na teritoriji Bijelog Polja dva, te Petnice jedno. U Pljevljima kao i u Bukovici, selo Kržava kod Pljevalja, sačuvano je po jedno turbe, dok su date informacije za tri lokacije gdje su bila turbeta u Pljevljima. To su: na velikom groblju u centru grada – Jalija, kod džamije Husein-paše Boljanića i Rizvanije džamije.

Posljednja dva od ukupno 31 turbeta u Crnoj Gori nalaze se u Gusinju.

U drugom dijelu knjige Bajro Agović piše o sahat-kulama. Prije donošenja konkretnih podataka, pregledno, tematski, hronološki upoznaje čitaoca da je u Milanu 1336. godine počeo da radi prvi javni gradski sat. Dalje navodi podatke u kojim evropskim državama, i kada, su počeli da rade javni satovi u većim gradovima. Između ostalog navodi da je u Dubrovniku javni sat počeo da građanima pokazuje vrijeme još 28. 11. 1385. godine, pet decenija iza prvog u Milanu.

Uspostavljanjem sultanove vlasti na teritoriji Crne Gore, zatečene, kao i nove urbane sredine, grade se u osmanskim orijentalnom stilu. Vremenom u svim većim gradovima, pored sakralnih i profanih objekata, podižu se i sahat-kule. U pravilu su to bile visoke građevine četvrtastog izgleda. Zidane su najčešće od kamena i četvrtastog krova. Ispod krova su bili otvori, a na zidovima kule postojali su još manji otvori koji propuštaju svjetlost da muvekitima, koji su se brinuli o satu, pomognu slobodnije kretanje kako bi se popeli do satnog mehanizma. Do Drugog svjetskog rata, ti satovi su na sahat-kulama pokazivali vrijeme *a la turco*, a iza 1945.

godine, kao i sada, vrijeme je *a la franco*. Najviše sahat-kula podignuto je tokom 17. i 18. stoljeća. Sačuvane kule iz navedenih stoljeća postoje i sada u Herceg-Novom, Baru, Ulcinju, Podgorici i Pljevljima. Ukupno ih je pet. Za svaku od njih, autor donosi podatke do kojih je došao. Autor se potrudio da za svaki objekata o kome piše donese slike, kako bi čitaocu pokazao njihov sadašnji izgled ili temelje gdje su postojali.

Na kraju knjige je *Zaključak* (str. 95), *Literatura* (str. 97-98), *Indeks imena* (str. 99-100), *Registar autora* (str. 101), *O autoru* (str. 103-104) i *Sadržaj* (str. 105).

Za ovu knjigu koja zaslužuje pažnju, a do sada se malo o njoj zna, može se konstatovati da stručno i pregledno obogaćuje znanje o turbetima i sahat-kulama općenito, a posebno o postojećim na teritoriji Crne Gore. Posebno je važno to što su sačuvani podaci o njihovom nastanku, vakifima i vremenu kada su podignuti. Time se upoznajemo, ne samo s bogatim prošlošću mjesta u kojima su ovi kulturno-historijski objekti podignuti nego stičemo šira saznanja o osmanskoj kulturi i civilizaciji, kako u Crnoj Gori tako i na širem južnoslavenskom i balkanskom prostoru.

Enes Pelidija

Amir Brka, *Kenotaf za ubijene tešanjske Rome*. Sarajevo, Tešanj: Udruženje za modernu historiju, Centar za kulturu i obrazovanje, 2022, 221.

Romologija u Bosni i Hercegovini ima dugu tradiciju, a radovi istraživača poput Milenka S. Filipovića, Muhameda A. Mujića i naročito Rade Uhljika spadaju u nezaobilaznu literaturu za sve one koji se planiraju baviti nekim segmentom historije, tradici-

je, običaja, kulturne baštine i kulture Roma u cjelini, barem kada je prostor Jugoistočne Evrope u pitanju. Međutim, većina djela pomenutih autora objavljena su prije više od pola vijeka, a danas uopće nemamo istraživača u čijem fokusu se nalaze teme iz